

Saját korunk történetírása nemzetközi mérlegen

A jelenkor nemzetközi életének módszeres elemzését, a világpolitikai események rendszeres vizsgálatát mind olvasóink, mind a *Korunk* szerkesztői elvárják a történészekről. Jogos követelményről, de nem könnyen teljesíthető feladatról van szó. Szellemi életünknek ezt a parcelláját jobban is művelhetnők, ahhoz azonban mindenekelőtt őszintén szembe kell néznünk a megmunkálás sajátos problémáival.

A történettudomány jelenkori szakaszának derűlátó és kiváló munkása, R. Palme Dutt a moszkvai egyetemen — díszdoktorrá avatásakor — tartott előadásában mondotta: „Aki arra vállalkozik, hogy újságcikknél időállóbb igénnyel írjon jelenkori történeti kérdésről, önként tartja fejét a hóhér bárdja alá.“ Gyakran idézik Charles Seignobos a kutatókat óvatosságra intő szavait: „Kérdéseket feltenni hasznos, de veszélyes válaszolni rájuk.“ A Marxista Gondolat Hete keretében tartott előadások és viták egyikét, *A történész és a jelenkor* címűt 1962. évi első számában jelentette meg a *La Pensée*. Ebben a közleményben Jean Bruhat szintén sűrűn hangoztatott vélekedésként említette, hogy a „hivatásos“ történész nem érti meg kora történetét, és így az a napisajtó vadászterülete.

1.

A kételyeket indokoltá tevő nehézségek közül elsőként a történeti szubjektivitást szokták emlegetni. Azt állítva, hogy a megismerő alany, a historikus saját létét és az azt kifejező gondolkodási kategóriákat vetíti rá a történeti-társadalmi valóságra vagy vetíti bele a megismerő tudattól függetlenül létezőbe. Felvetik a kérdést: van-e a történeti-társadalmi folyamatnak ontológiai szerkezete, vannak-e belső mozgástörvényei, és a múlt kutatója képes-e a lényeges összefüggések és szükségszerű megjelenési formák reprodukálására? A történeti megismerést borúlátóan szemlélők a pártosságban, az elkötelezettségben, az érdekek, a kor meghatározó erejében látják a torz, inadekvát tükrözés legfőbb okát. (A részletezéstől felment Nagy György cikke: *A történetírói tárgyilagosságról. Korunk, 1968. 1.*) A jelenkor kutatása kapcsán ez a probléma olyan módon is felvetődik, hogy a történész nem írhatja meg kora valóságos történetét, mert ilyen vagy amolyan érdekkeltséggel benne sodródik, és a higgadt szemlélődés, a hűvös tárgyilagosság, az okos pártatlanság fokára sohasem juthat el.

Óvatosságra intenek más, a köztudatban kevesebbszer szereplő meggondolások is. Ilyen az, hogy a társadalmi jelenségek időtartama változó. Lehet tartós folyamat vagy gyorsan zajló eseménysorozat. A minősítés gondot okoz. Hiszen

nemcsak évszázados múltú társadalmi szerkezeti elemek korunkbeli bomlását vagy éppen pusztulását kell helyesen megítélnünk, hanem új, korunkban keletkezett, végső formát még nem öltő jelenség felett is ítélkeznünk kell. A jövőndő különböző alakulási formáinak árnyalt lehetőségeit kell kibontanunk, életterejükről kell véleményt alkotnunk, meg kell tehát állapítanunk: csupán a múltó idővel gyorsan tovatűnő jellegzetességei korunknak, vagy a további fejlődés tartós alapelemei. Példaként a napjainkat forradalmasítónak nevezett tudomány és technika jelenség-csoportjára utalunk, de említhetnők például a neo-kolonializmus kérdését is.

Az időbeli alakulás trend-vonalának, irányulásának valószínű íve egy életterületen és korrelációja más szektorok fejlődés-görbéivel csak úgy állapítható meg, ha képesek vagyunk a jövő mérlegelésére, a prognózis-alkotásra, nemcsak a „tudományos előrelátás” érdekében, hanem a jelenség mai súlyának felmérése miatt is. A történeztől pedig mindez nemcsak tudást, hanem sajátos — rendkívüli egyéniségre jellemző és nem oly gyakori — képességeket is megkíván.

Marx is utalt rá, hogy a legjelentékenyebb elmék sem látnak olyan dolgokat, amelyek az orruk előtt vannak. Jean Fourastié — az említett párizsi vitán — szintén hivatkozott a jelenkor-kutatásnak erre a figyelemre nem méltatott, de igen komolyan minősíthető vonatkozására. A szakosodó történetíró szellemi, fogalmi készlete régi példákön nevelkedett, gondolkodása pedig elsősorban bizonyos történeti tények meglátására specializálódott. Bizonyosan el kell tennie egy kis időnek, míg egy új, különben szembeötölő jelenségre a historikusok is felfigyelnek. Gyakran nem is a történeztárs, hanem a szociológus, a közgazdász, a tömeglélektan kutatója, a politikus vagy éppen az író, a művész jelzése nyomán.

A valóban tudományos jelenkortörténet akadályaként a módszertan kutatói az eddigiek mellé felsorakoztatják a szerintük legfontosabbat, a teljes dokumentáció lehetőségének hiányát. Hiába sarkallja a megismerés vágya a történezt, ha a nemzetközi kapcsolatok forrásanyagát lakat alatt őrzik. Francia és angol kutatók hivatkoznak arra, hogy az utóbbi évtizedekre vonatkozó diplomáciai, de más politikai természetű iratanyag tanulmányozására sincs lehetőségük. Törvények, hatósági rendelkezések tilalmaiba ütköznek, és a magánintézmények levéltárai szintén sokuk előtt bezárják kapuikat. Az pedig hagyomány — és semmit sem szólhatunk elene —, hogy az archívumok a kiszabott határidőig titkosként őrzik a letétbe helyezett levelezési (magán-, családi vonatkozásokat is tartalmazó) anyagot.

Kormánytanácsi, rendőrségi, biztonsági s más állami szervek jegyzőkönyveit, iratait csak kivételesen, és rendszerint az apologetika kiválasztottjainak bocsátják rendelkezésére, s ha közzé is tesznek bizonyos okokból ilyenyszerű forrásokat, a szelekció elve is erőteljesen érvényesül. A naplók és az emlékiratok száma — a történezt szemszögéből megítélve — kevés, a megjelentek forrásértékét pedig csökkentő írók önigazoló, önnövelő szándéka, és nem egy ízben az emlékezet fogyatékos volta. A másodlagos források, az újságok sem teljes értékűek. Bizonyos tudósításokat a hírközlő készen kap, másokat ő alakít, formál át napi politikai követelményeknek engedve. A világpolitikai jelentőségű események, eszmecserék, határozatok, véleményközlések egy része meg sem örökítődik. Századunkban ugyanis nemcsak a magánbeszélgetések, hanem a távbeszélőn közölt titkos jellegű utasítások java része is elvész a kutató számára, hiszen ma a sürgősség és a diszkréciónem mindig a levélformát választja.

2.

Nem hisszük, hogy a jelenkor-történetírás jogosultságát, értelmét nekünk kell e tudósításnak szánt jegyzetekben megvédelmeznünk. Mégis, az ismertebb, a lehetőségeket, s nem a gondokat felsorakoztató érveléshez hadd fűzzük hozzá a követke-

zőket: mindenekelőtt azt, hogy a történelmi szubjektivitást, a pártosságot nem csupán akadályként foghatjuk fel, hanem számolva véle, a *történelmi megismerés belső logikájának következményeként* is. Így jár el például G. M. Ivanov, a valóság tükröződési folyamatának sajátosságait a történettudományban elemezve. A történelem tárgyának és alanyának kapcsolatrendszeréről értekezve tagadja az egybeolvadást, de az egybeesést szintén elismeri.

Az a megállapítás, hogy a haladás érdekeivel való azonosulás, az elkötelezettség elősegíti a történelmi folyamatok mélyebb és átfogóbb megértését, ma már közhelynek számít. Mit sem változtatva azonban azon a realitáson, hogy az ezen az úton járók relatív jogosultságú történelmi összképeket alkottak, amelyekben azonban az abszolút elemei is benne rejlenek, és ezeknek a koronként megismételt szembesítése a múltbeli valósággal segítette magasabb szint eléréséhez a történettudományt. Óvakodás és bizakodás egyaránt jogosult tehát, és nem annyira az elkötelezettség, a szenvedélyes állásfoglalás nyílt vállalása a kételyt ébresztő, hanem a pártatlanság látszatát keltő ál-tárgyilagosság.

Az sem vitatható, hogy nem könnyű feladat a mi korszakunk társadalmi jelenségeinek, folyamatainak időtartamát, jellegét megítélni, lényegüket felderíteni. Erre azonban nem egyetlenegy történész hivatott, és nem is csak a történészek. Soha a történelem folyamán nem figyelte ennyire az ember saját korára és a korát meghatározó történeliségre, soha nem igyekezett a társadalmi tudományok minden szakága valóságfelmérő eszközeinek tökéletesítésére oly mértékben, mint napjainkban.

Nem tagadva, sőt a már másutt megjelent munkák elérhetőségére és tanulmányozási lehetőségére is kiterjesztve a dokumentálódás mai nehézségeit, mégis meg kell említenünk, hogy alapjában hasonló gondokkal régmúlt korok kutatóinak is meg kell küzdeniök.

Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a nehézségeket felmérő emberi szellem nemcsak a megismerés korlátozott vagy éppen lehetetlen voltát bizonyító elméletek megalkotására képes, hanem új módszerekkel is kísérletezik, új módon is törekszik az igazság megragadására. A *Studii* 1968. 2. számában V. Liveanu számol be arról a londoni tanácskozásról, amelynek a következő volt a tárgya: *Új kutatási módszerek a társadalmi tudományokban és alkalmazási területük a jelenkor-történelmi tanulmányozásában*. Történészek, szociológusok, közgazdászok, pszichológusok, antropológusok, a politikai tudományok kutatói vettek részt az értekezleten. Megvitatták itt a kvantitatív és a régebbi történetkutatási módszerek lehetőségeit, szóba került a nemzetközi politikai tényanyag világméretű integrálásának szükségessége, s általában mindaz, ami a társadalomtudományok, a matematika, a technika a számítógépek fejlődése és együttes alkalmazása folytán közelebb viheti a jelenkor történetét a valóság jobb, teljesebb tükrözéséhez.

3.

Végezetül hadd térjünk vissza néhány szóban — és főleg példázatokban — az elkötelezettség kérdéséhez. Abban az értelemben, ahogy újabban felmerül: hasznos-e vagy káros a történész számára a mindennapok szenvedélyes küzdelmeiből való résztvállalás?

A jelenkor-kutató történész klasszikus ideálját Walter Lippman, a nagytekinélyű amerikai közíró így határozta meg: „A világ valahogy tovább halad majd és még több krízis jön. Talán mégis használ valamit, ha lesznek közöttünk emberek, akik félreálltak, akik nem voltak hajlandók túlzottan aggódni vagy bekapcsolódni a dolgok menetébe, akik a hűvös szemlélődés álláspontján maradtak, és

szemüket a távolabbi múltra és a távolabbi jövőre függesztették. Példájukkal emlékeztetni tudnak bennünket arra, hogy a múltó pillanat pillanat csupán; elvhűségükkel olyan értékeket őrizhetnek meg, melyeket csak elfogulatlan szemlélet tud érzékelni.“

A hivatásos polgári történészek között azonban van olyan is, aki részt vett kora küzdelmeiben, nemcsak megírni akarta a históriát, hanem csinálni is. Arthur Schlesingerre, az Egyesült Államok jelentős történészére, a néhai Kennedy elnök tanácsadójára gondolunk. Ő így vall erről a kérdéstről (*Világtörténet*, 1967. 14—15): „Részt venni a közügyekben, megtapasztalni a csata porát és izzadságát, nyilvánvalóan tágitja a történész fantáziáját. Sokszor csodálkoztam azokon, akik nagy történelmi krízisekről, például az amerikai polgárháborúról próbálván írni, a korszak izzó indulatait értékteleneknek minősítették... A történelem jelenébe való bekapcsolódás nem hagy kétséget a történészen, hogy a tömegmegmozdulások olyan realitásokat jelentenek, melyekkel neki éppúgy, mint a politikusnak számolnia kell... A bekapcsolódás közelebb hozza a történezt a gyakorlati problémák megismeréséhez. Az a megfigyelő, aki egyszer már tanúja lehetett nagy nyomás alatti határozatok létrejöttének, nem fog többé hányaveti módon írni Madison 1812-es, Lincoln 1861-es, Wilson 1917-es vagy Rooseveltt 1941-es vívódásairól... Saját legfrissebb tapasztalataim szerint mi sem tanulságosabb, mint egy ilyen behatolási kísérlet a döntések dinamikájába. Ma már kicsit borsózik a hátam, ha visszagondolok arra, micsoda biztonsággal elemeztem valaha döntéseket Jackson vagy Rooseveltt korából, nyomoztam ki befolyásokat, vezettem le okokat, értékeltem szerepeket, osztottam ki felelősségeket — röviden: takaros rendbe szedtem egy zilált és homályos fejlődési folyamatot.“

A már említett párizsi vitán, a marxizmus—leninizmus gondolatvilágának fényénél természetesen úgy látták a résztvevők, hogy: amilyen mértékben ráébred a mai történész a történelem irányának tudatára, olyan mértékben fog maga is a történelem irányában cselekedni.

Ernest Labrousse felvetve a kérdést, megírhatja-e a történész saját kora történetét, azt a feleletet adta: „Nincs választásunk, ez a történet mindenképpen megíródik, és leggyakrabban a történelem ellen íródik meg. Annál inkább a történelem ellen íródik majd, minél jobban tartózkodnak a történészek az ebben való részvételtől.“ Korunk történelme azon melegében való megírásának szükségességét, a napjaink társadalmi harcaiba való bekapcsolódás előnyeit felmérve afőött sem huny szemet, hogy milyen veszélyeket is rejthet a szenvedély okozta torzítás, és ezért az elkötelezettséggel társuló elfogulatlanságot javasolja, igényelve azonban a történész számára a vélemény szabadság, a nézőpontok tiszteletben tartását.

A történészek arra is nemegyszer utalnak, hogy a jelenkor minél átfogóbb és mélyrehatóbb ismerete — s ez csupán a tapasztalás, a részvétel révén érhető el — a régmúlt megismerésében is jó szolgálatot tehet. Hiszen a fejlődés végső eredményét — a jelenben létező formákat és viszonyokat — látva, ismerve, a kevésbé fejlett formákat is értőbben elemezheti a historikus.

Imreh István

Biafrai jelentés

A szerző, a néhai angol miniszterelnök unokája, február folyamán látogatást tett Nigériában, ahol már több mint húsz hónapja véres háború folyik a központi kormány és a szövetségből kiválni akaró Biafra között. Churchill mindkét szembenálló felet meglátogatta, beszélt a központi hatalmat gyakorló Gowon tábornokkal és Biafra vezetőjével, Ojukwu ezredessel.

Nigéria Szövetségi Köztársaság Afrika legnépesebb országa. Lakossága mintegy 40 millió és három fontosabb népcsoportra (haussza, ibo, joruba), valamint számos kisebb törzsrre oszlik. Az országban több mint ötven nyelvet beszélnek, a hivatalos nyelv az angol. A hausszák mohamedánok, az ibók és a jorubák keresztények. A lakosság főként földműveléssel foglalkozik. Gazdag szén-, ón- és tantálibányái vannak; az ibók területén jelentős kőolajforrások találhatók.

Nigéria 1914-ig angol protektorátus volt, és két részre, az északi és a déli körzetre oszlott; 1914-ben e körzeteket egyesítették; észak megmaradt az emírek közvetlen uralma alatt. A negyvenes években Dr. Azekiwe vezetésével erős nemzeti és függetlenségi mozgalom bontakozott ki, amelynek következménye 1956-ban az önkormányzat, majd 1960-ban a három fő népcsoport területét magába foglaló független Nigériai Szövetségi Köztársaság megalakulása.

A népi, vallási, gazdasági különbözőségek állandó robbanásokhoz vezetnek, melyeknek legszomorúbb lapja az ibo népcsoport kegyetlen üldözése, majd 1966-ban híhetetlen méretű mészárlása. Ilyen körülmények között, miután az ibo törzsből származó, államcsíny útján hatalomra jutott államfőt, Ironst meggyilkolták, az ibók függetlenségük biztosítására törekedtek. Amikor a tárgyalások kudarcot vallottak, az ibók földje kivált a szövetségből; Biafra néven külön államot alapítottak, húsz hónapra át szinte teljesen magukra hagyva hősi küzdelmet vívtak a szövetségi csapatok ellen. Anglia — érdekeinek megfelelően — a szövetség fenntartása mellett foglalt állást.

Churchill cikksorozata megdönti azokat az érveket, amelyek a konfliktus katonai megoldását sürgették. A biafrai területen nem három és fél, hanem nyolcmillió ember él, nem túloznak az éhínségről keringő hírek sem, és a segélyező szervezetek számára fenntartott léghíd sincs biztosítva a nigériai szoldos repülőek támadásai miatt, és üzemenyagot sem szállítanak a biafraiaknak.

Corneliu Vlad a Lumeában (284. sz.) megjelent — jó dokumentációról tanúskodó — cikkének (Problema nigeriană — origine și evoluție; A nigériai kérdés eredete és alakulása) záró fejezete higgadtan összegezi a világpolitikai jelentőségűvé mérgesedett konfliktus megoldását szorgalmazó álláspontokat: „A nigériai események alakulásának súlyossága a különböző fővárosok, a széles közvélemény mind komolyabb figyelmét összpontosította. A helyzet bonyolultsága az okok, felelőségek, megoldási lehetőségek — hivatalos vagy nem hivatalos — megítélésének igen nagy változatosságát eredményezte. Mégis felismerhető egy bizonyos fókusz a különféle nézeteknek, amely felé a vélemények többsége konvergál: törekvés arra, hogy az emberi életek és anyagi javak pusztulása minél hamarabb megszűnjék; a béke helyreállítása; az 1960 október elsején a szabad és független fejlődés útjára lépett népességek együttélése normális kereteinek visszaállítására; a nigériai ügyekbe való külső beavatkozás kizárása. Több kormány, függetlenül a konfliktus részletkérdéseit illető állásfoglalásától, az utóbbi években többször felajánlotta jó szolgálatait, konkrét javaslatokat tett a két félnek a békülésre, hajlandónak mutatkozott megkísérelni a közvetítés misszióját. A nigériai események megítélésében, a konfliktus különféle vonatkozásaival kapcsolatban kialakult konkrét véleményektől függetlenül egyetértés nyilvánul meg mindenkéltől a békés megoldás szükségességét illetően; erre elsősorban éppen azoknak kell törekedniük, akik a pusztító fegyveres összetűzés áldozatai. Széles körű consensus nyilvánul meg a tekintetben, hogy Nigériának megvannak a lehetőségei arra, hogy mielőbb túljusson történelmének e nehéz szakaszán. Hiszen csakis így teljesülhetnek lakosainak arra irányuló törekvései, hogy olyan

légkörben élhessenek, amely biztosítja haladásukat és fejlődésüket.“

A szemelvényeket a The Times 57 499—57 502. számaiban megjelent cikksorozatból úgy válogattuk, hogy egyes részletek, megjegyzések kihagyása ellenére is az összefüggő egész benyomását keltsék (az alcímeket mi adtuk).

B. A.

A nigériai háború az utóbbi évek egyik legszörnyűbb emberi tragédiája. Az érintett lakosság arányát tekintve a biafrai nép szenvedése súlyosabb, mint a vietnami népé háborújának hatévi időszaka alatt.

Angliát, Nigéria Szövetségi Kötársaság létrehozóját, és több mint 500 millió font értékű beruházások tulajdonosát, Nigéria sorsa különösképpen érdekli.

Az angolt, aki először érkezik Biafrába, meglepi az ellenséges fogadtatás, amelyben részesítik. Ez az állami hivatalnokok részéről sokkal szembetűnőbb, mint általában a nép soraiban. S feltűnően zord bizonyos európaiak, hollandok, belgák, skandinávok, németek, franciák részéről, akik a segélyező szervezetekben dolgoznak. Nem áttalanak megvetően és gyűlölettel az emberre kiáltani: „Gyilkosok! Hogyan tehetitek ezt ezzel a néppel?”

Az utas azzal a meggyőződéssel érkezik Lagosból, hogy a polgári lakosság bombázása pusztá biafrai propaganda, az éhínségről és az éhhalálról szóló jelentések merő kitalálások, vagy az egyházak és a Vöröskereszt túlzásai. Mindössze néhány napi biafrai tartózkodás megdönti mind e két alapvetően téves felfogást. Egy rövid séta valamelyik kórház romjai között vagy a mindenfelé holtakkal, haldoklókkal meg súlyos polgári sebesültekkel zsúfolt piacon alaptalanná teszi a kitalálásokat, egy rövid kiruccanás vidékre megdönti a túlzásokra való hivatkozást.

Élelmosztás és betegszállítás

Minden hét keddjén egy háromtonnás Bedford tehergépkocsi Mbutu Ngwaból déli irányba indul. Az élénk, beszédes biafrai sofőr, *Railway* (Vasút) Onwunsi büszke nevére. Élelmiszerral rakta meg teherautóját, és elindult a heti járatra, hogy élelmiszert osszon. Ennek során tizenöt pontot lát el. Minden megállónál két-három emberből, rendszerint fiatalasszonyból álló küldöttség, az útszélén várja az autó érkezését. Az élelmiszer-adag mindenütt azonos: 18 darab szárított tőkehal, egy 50 fontos zsák tésztaeművel és egy plasztikzacskó só.

Az első megállónál megkérdeztem az egyik megbízott asszonyt, hogy ebből a mennyiségből hány személyt kell ellátniuk: „Hétszáznyolcvanhármat egy hétig” — hangzott a válasz.

Talán a kívülálló számára az az önfegyelem és méltóság a legszembetűnőbb, amelyet ezek az emberek balsorsukban tanúsítanak. Az anyának, aki maga is éhez, esetleg végig kell néznie, hogyan hal meg iszonyatos módon szeme előtt az éhségtől gyermeke, de az élelmiszerközpontnál mégsem verekszik a sorban, és nincs szükség fegyveres őrésre, amely megakadályozza, hogy valaki többet vegyen a maga vagy a gyermekei számára, mint amennyi megilleti. Lopás és koldulás ritkán fordul elő.

Eberitől délre a kiszállás feladata nemcsak élelmosztás, hanem az is, hogy összegyűjtsék azokat, akik a falusiak között a legbetegebbek, és elvigyék Liddy atya — nemrég még iskolának használt — összetákoltt kórházába. Amikor *Railway*-nek egy beteg asszonyt és gyermekét mutattam, hirtelen rámszólt: „Akik csak ilyen betegek, azokat nem vihettjük magunkkal; erre nincs lehetőségünk. Amint közelebb kerülünk a fronthoz, találunk súlyosabb betegeket is.”

Megálltunk az egyik peremfaluban. Itt több mint egy tucat gyermek *kwashiorkor*-ban (trópusi betegség) szenvedett. Állapotuk nagyon előrehaladott volt. Hasuk

megpuffadt, akkora, mint egy terhes asszonyé, végtagjaik pipaszár vastagságúak és egyesek heréje óriásira nőtt. Deszkavékonyágú, csupa csont és bőr öregember négykézláb mászott a jármű irányába, mivel járni már nem tudott. Beemelték a kocsi belsejébe, a nagyon beteg gyermekekkel és a szoptatós anyákkal együtt.

Az egyedüli fehér emberek, akiket ezen a tájon látni lehetett, katolikus szerzetesek voltak. Amint áthajtottunk a falvakon, kis meztelen gyermekek kiáltása hangzott fel az autó mellett: „Atyám! Atyám!” Egy Elberi melletti faluban alig 12 éves gyermek bukkant elő, és ezt kérdezte: „Atyám, mi lesz az én testemmel?” A gyermek egész testét sebek borították, nyilván az éhség és a mocskok okozta őket. Az anyák a teherautó mögött állva feltartották kisgyermeküket, és könnyögték: „Legyen szíve, vigye el gyermekemet a kórházba!” De az autó már tele volt, és Railway haragosan kergette vissza őket. Az egyik falu piacán megnéztem a nigériai légitámadása okozta mézszárlást. Megálltam *A Növekvő Remény*-hez címzett „szálloda és bár” — e kis útszéli sárkunyhó — előtt, s mivel a víz ihatatlan volt, egy pohár pálmabort kértem.

Miután behozta a pálmabort — amelyért semmi fizetséget nem akart elfogadni —, a középkorú vendéglősnő egy tányér húsételt tett elém. Nem kértem belőle, mert tudtam, hogy a hús ritka eledel, sokan több mint hat hónapja nem kóstolták, és láttam, hogy a helybeliek közül ilyesmit senki sem eszik. Azért adta, mert idegen voltam, és mert vendégüknek tekintettek. Az afrikai vendéglátás hagyománya megköveteli, ha maguknak kevesük van vagy semmijük sincs, a látogatót mégis megvendégléjk.

Biafra, a bőség földje — éhezik

A jelenleg biafrai fennhatóság alatt álló terület a háború előtt is Fekete-Afrika legsűrűbben lakott vidéke volt. Élelmiszer tekintetében általában önellátó volt, bár a pálmaolajat és más termékeket izlandi tőkehalra, a Nigér folyó deltájából szállított friss halra és északról származó szarvasmarhára cserélték ki, hogy az ételmezés változatosabb legyen. Ma az éhínség kísérti ezt az egykor gazdag földet. A Vörös-kereszt, az egyházak és az egykori Gyarmatügyi Hivatal irányítása alatt megtartott 1953., 1962. és 1963. évi népszámlálások a bennszülött lakosság számát négy-millióra becsülik. Ehhez most még ugyanannyit hozzá kell adni, vagyis azokat, akik már a háború előtt északról, nyugatról, a Közép-Nyugati Régióból, továbbá Lagosból és Nukka, Enugu, Onitsha, Aba, Owerri, Port Harcourt és a Nigér deltája vidékéről, vagyis a szövetségi csapatok által elfoglalt területekről menekültek az Iboföld szívébe.

Ez összesen 8 millió lakost jelent, amelyből csaknem 1 millió — főként az éhség következtében — elpusztult. Maradt tehát 7 millió. A terület a hagyományos művelési módszerekkel nem képes eltartani ezt a lakosságot, még akkor sem, ha a földműves-munkákhoz sok katonát is igénybe vesznek.

Ha az éhínség úgy határozható meg, mint az élelem elégtelensége következtében beálló fokozatos súlyvesztés, akkor a biafrai nép több mint 90 százaléka éhezik. Az éhínség áldozatainak száma állítólag az egymilliót is eléri, egyesek szerint azonban ennél is nagyobb.

A légi úton szállított ételmezési segély, melyet az egyházak és a Vörös-kereszt biztosítanak, éjszakánként átlag 120 tonnára tehető... Ez a mennyiség elegendő ahhoz, hogy gátat vessen a *kwashiokór* terjedésének, és hogy azt nagy területen teljesen kiküszöbölje. Most azonban fehérje hiányában szénhidrátokra van szükség, de a légi szállítás teljesen képtelen megbirkózni a helyzettel. K. H. Jaggi, a Nemzetközi Vörös-kereszt biafrai segélyezési műveletének svájci megbízottja ki-

jelentette: „El kell érünk, hogy minden éjjel legalább ötezer tonna élelmet szállítsunk.“

Az éhínség okozta halálozás aránya lassan, de állandóan növekszik. A helyzet súlyosbodásához egy másik tényező is hozzájárul. Noha Nigéria megváltoztatta papírpénzét, hogy a biafrai kézen levő összegeket elértékellenítse, a pénzérme változatlan maradt. Mivel a szövetséges erők általában csak a Biafrába vezető műutakat és az azok mentén elterülő városokat tartják hatalmukban, a névlegesen szövetségi ellenőrzés alatt álló területekről nagyméretű csempészség indult meg Biafra irányába.

A beérkező élelmet Biafrában a még mindig érvényben levő nigériai fémpénzzel fizették, ami a nehéz napokban bizonyos könnyítést jelentett. Ma azonban már vagy egyáltalán nincsen, vagy nagyon kevés a nigériai fémpénz Biafrában.

Miért nem győztek még a szövetséges csapatok?

A múlt év szeptemberében, amikor a szövetséges csapatok egymás után elfoglalták Abát, Owerrit és Okigwét, úgy látszott, hogy teljes győzelmük küszöbön áll és hódításaik a szörnyű nigériai polgárháború gyors végét jelzik. A nigériai haderő első hadosztályának déli irányú előnyomulása Enuguból és Adekunle ezredes harmadik tengerész hadosztályának előtörése Port Harcourttól észak felé, valamint a két hadosztály közeledése egymáshoz 15 mérföldnyire azt eredményezhette volna, hogy kettévágják azt, ami még Biafrából megmaradt... Mi az oka annak, hogy a szövetséges csapatok, óriási tüzserégi fölényük ellenére, képtelenek voltak a további előnyomulásra? Benjamin Adekunle alezredes, a nigériai haderő déli részlegének fővezére ezzel magyarázza: „Az angolok nem szállították a szükséges fegyvereket. Egymillió töltényt rendeltem náluk, de csak 300 000-et szállítottak le...“

Noha „a meg nem felelő angol támogatás“ ürügyül szolgálhatna, mégis feltételezhető, hogy a szövetséges csapatok előnyomulását inkább a következő két tényező akadályozta meg: saját szervezetlenségük és az a makacs ellenállás, amelybe ütköztek.

Míg a szövetséges haderők, a maguk óriási tüzserégi fölényével (amit elsősorban az angolok által szállított páncélkocsiknak köszönhetnek) birtokukban tartják és ellenőrizhetik az utakat, valamint néhány várost, a környező vidék nagyterjedésű területei, melyek a biafraiak utánótlása szempontjából életbevágók, az ő ellenőrzésük alatt maradtak, vagy ha nem, akkor az utóbbi öt hónap alatt csapataikkal visszahódították.

Mindkét fél saját erejének kiépítésén fáradozott. A biafraiak az utóbbi időben, feltehetően Franciaország segítségével és saját fegyvergyártásuk révén megnövelték fegyverállományukat. A nigériai győzelem már nem tűnik annyira küszöbön állónak, ha valaki a biafrai oldalt keresi fel. A múlt nyáron mind katonai, mind a küzdőszelem szempontjából csaknem vereséget szenvedtek, főként azért, mert Aba, Owerrit és Okigwe városokból a menekültek áradata előzönlötte Umuahiát. Ezzel szemben ma óvatos derűlátás uralkodik. Reményeiket az a helyzet tartja ébren, amely az utóbbi hetekben Owerrit térségében kialakult. Ogbugo Kalu ezredes, aki katonai kiképzését a Camberley tisztiiskolában meg Nyugat-Németországban nyerte, és ma az Owerrit szektorban a 14. biafrai hadosztály parancsnoka, ezeket mondta nekem: „Három héten át, február 9-ig, sikerrel elváltuk a szövetséges csapatokat Owerritől, és birtokba vettünk másfél mérföldnyi utat az Owerrit-Port Harcourt vonalon.“

Lagosban a látogató talán hajlandó magáévá tenni azt a felfogást, miszerint a szerencsétlen nigériaiaknak nemcsak a fortélyos ibókkal kell harcolniuk, hanem

de Gaulle tábornok és a Vatikán szentnek egyáltalán nem mondható szövetsége ellen is.

Az az érzés alakult ki, hogy Franciaország fegyvereket szállít Biafrának, és szívtelenül semmibe veszi azt a szenvedést, melyet a háború meghosszabbításával okoz. Abban reménykedik, hogy részeire bontja a lényegében angol inspirációra létrejött Nigériai Szövetségi Köztársaságot, mely felé a franciák iránt ellenszenvet tápláló, azt körülvevő kis államok természetyszerűleg gravitálnak; és abban, hogy azon a területen átveheti az angol érdekszférát. Főként a kőolajvidéket, melyről az a felfogás, hogy az 1970-es években 80 millió tonna jó minőségű kőolajat fog termelni évenként — vagyis annyit, amennyi ma Anglia egy évi fogyasztása. Amellett, hogy fegyvereket szállítanak, a franciák jelentős erkölcsi támogatást nyújtanak a biafraiaknak, akárcsak Anglia és más országok vezető katolikusai.

Biafrai előnyomulás

Az egyik vasárnap alkonyán mintegy negyed mérföldre álltam a szövetségesek kezén levő, ostromlott Owerritől. A város nyugati oldalán fekvő katolikus misszió alig egy mérföldnyire volt előttem, és amint a biafrai csapatok megkísérelték a déli irányú előretörést, a szövetségesek állásaiból a tűzéréség zárótüze fogadta őket.

A biafrai katonák jó részét — sok közülük nem volt több 16—17 évesnél — csak valamivel korábban sorozták be a félhivatalos katonai kényszeregyezségek. Kétheti felületes kiképzés után a frontra küldték őket. A legtöbbnek nem volt sem bakancsa, sem egyenruhája, gyakran még fegyvere sem. Halvány fogalmuk sem volt arról, hogy a földhöz lapulva, könyökükön és térdükön kúszva kell előnyomulniuk. Egyesek fegyverükhöz mindössze öt töltenyt kaptak. Mások fegyvertelenül, hátul várták, hogy felkaphassák elesett bajtársuk fegyverét, és így nyomuljanak előre. Erős akna- és tűzéréségi tűzben törtek előre a szövetséges vonalak felé, ahol géppisztolyok golyózápora fogadta őket.

Negyven perc leforgása alatt az owerrri frontnak ezen a kis szakaszán több mint húsz biafrai katonát láttam, amint az elsősegélyponthoz szállította a haldoklókat vagy a sebesülteket. Ezt alig egy mérföldnyi távolságra rendezték be. Az első sebesülteket akna-, a későbbieket többnyire golyótalálat érte. A lehangosabb panasz, amely ajkukat elhagyta, egy halk sóhajtás volt, amelyet akkor hallattak, amikor bajtársaik, akiknek harci fegyverük nem volt, hordágy hiányában hátukon cipelték őket. A következő reggel megtárgyaltam a műveletet Kalu ezredessel. Ő azt állította, hogy a támadás során csapatai mintegy 250 méter területet ragadtak el a szövetséges hadseregtől, és ezzel a déli oldalon, két mérföldnyire a várostól, feljutottak az owerrri—Port Harcourt-i aszfaltos útra. Kétségtelen, a biafraiak vesztesége súlyos volt. Am az emberi erő nem probléma számukra; ami számít, az a felszerelés és a lőszer.

Miért harcolnak a biafraiak?

Mi késztet arra egy olyan népet, amely nyolcmillió létszámából már egymillió veszteséget elszenvedett, és az éhínség miatt soraiból sokan a sír szélén állanak, melyet városaiban és falvaiban nap mint nap bombáznak, hogy tovább folytassa a küzdelmet azzal az ellenséggel, mely tűzfegyverek tekintetében tiszteres fölényrel rendelkezik?

A válasz gyakran ez: „Az Ojukwu-klikk“, a ravasz kielégíthetetlen politikai ambíciójú és petróleuméhes emberek csoportja folytatja a háborút népe akarata

ellenére. Persze ez a válasz nem fedi az igazságot. Nép még alig szenvedett annyit vagy került olyan szörnyű körülmények közé, mint amilyenben ma a biafraiak vannak. Mégis e nép nemcsak belenyugszik Ojukwu ezredes vezetésébe, hanem egységesen igényli is.

Tíz napon át, amíg Biafrában tartózkodtam, megpróbáltam kipuhatolni az emberek vélekedését vezérükről. De a katonákkal, falusiakkal vagy egyszerű polgárokkal a pálmabor-kocsmában folytatott magánbeszélgetéseken egyetlen hűtlen vagy bíráló véleményt sem tudtam kicsikarni belőlük.

„Ő a mi megváltónk“ — mondták egyesek. „Ha Ojukwu azt mondaná, »Egységes Nigéria«, másnap felkötnék“ — kapcsolódott be a társalgásba egy másik ember. Ezek a vélemények arról a személyről, aki sok szenvedésen és nélkülözésen át vezette őket, figyelemre méltó kifejezései annak a biafraiak között kialakult általános felfogásnak, hogy más lehetőségük nincsen, csakis a harc.

Megkérdeztem Ojukwu ezredest, ezt az Oxfordban nevelkedett 35 éves biafrai vezetőt, miért akarja mindenáron folytatni a harcot, amikor a nép olyan rettentően szenved. Nagy, szomorú szemmel, halk hangon és méltóságteljesen így válaszolt: „Gondolom, mint angolt, mélyen elszomorította, amit itt látott. Népünk éhez, asszonyainkat és gyermekeinket a bombák pusztítják. De a brit kormány magáévá teszi Nigériának azt a politikáját, melynek célja az ostromtaktika és a katonai győzelem. Nem hiszem, hogy bármilyen háború megoldja a kérdéseket. Ha Anglia és az Egyesült Államok békefelhívással állana elő, maguk mögött találnák egész Afrikát. De addig nincs más választásunk, csak a harc. Soha többé nem engedhetjük meg, hogy függetlenségünk és életünk a lagosi kormánytól függjön. Mindezen már túl vagyunk.“

A népirtás nyilvánvalóan sem Gowon tábornoknak, sem a nigériai kormánynak nem szándéka. A biafrai nép viszont meg van győződve, hogy igenis van ilyen szándék. Állítólag csupán Ojukwu ezredes ügyes propagandája, valamint a biafraiak teljes elzárkózása a külső világtól **alakította** ki bennük ezt a téveszmét. Ám nincsen propaganda-gépezet, amely felérne azzal a tapasztalattal, amelyben nekik részük volt.

Alig van olyan család, amelynek ne lett volna vesztesége az 1966-os mérszarlásokban, a frontharcokban, a városok és a piacok bombázásakor vagy az éhínség miatt, amely a legtöbb áldozatot szedte. A polgári lakosság naponként ismétlődő bombázása folyamatosan, visszavonhatatlanul erősítette meg mély meggyőződésüket, hogy tovább kell harcolniok, ha szükséges — az utolsó esepp vérükig.

Különös fatalizmus áradt ezekből az emberekből. Eziudo faluban, ahol január 28-án, amikor lebombázták az elemi iskolát, és ketten meghaltak, egy öregember családja körében ülve ezeket mondta: „Ha az Isten úgy akarja, hogy meghaljunk, ám legyen; de ha ő azt akarja, hogy életben maradjunk, és szabadok legyünk, akkor egyszer még boldogabbak leszünk.“

Fatalizmusuk azonban egyáltalán nem vezetett téletlenségre vagy tehetetlenségre. Távolról sem. A biafraiak mindent mozgósítottak, tanulékonyágukat, szellemi erejüket, találékonyágukat avégett, ami megítélésük szerint fennmaradásukat biztosítja.

Házi készítésű kőolajfinomító

A biafrai hadsereg egyik hadosztályának főhadiszállásán láttam egy háziké-szítványú kőolajfinomító működését. Irányítója, a durhami egyetem végzettje, a 31 éves Nwofili Adibuah mondotta: „Az általunk használt eljárás a frakcionált

lepárlás, amelyhez kezdetleges kivitelezésű edényeket használunk. Ezek a mi mini-kőolajfinomítóink.”

A főzőfazekak 50 gallonos benzinhordók, amelyeket vízszintesen mintegy 60 cm magasságban támasztékokon helyeznek el. A nyers kőolajat felülről öntik beléjük, és a hordók alá tüzet gyújtanak. A hordóból cső vezet ki, ez előbb vízszintesen halad, majd lefelé fordul: a végét egy hűtőbe erősítették. A hűtőt alacsony toronyba elhelyezett vízes hordó működteti. Egy salakcső a hordó aljából gödörbe torkollik; a hűtőből a cső — ellenkező irányban, mintegy három méterre a föld alatt — a megtisztított üzemanyagot vödörökbe vezeti.

Adibuah a következő felvilágosítást adta: „Először a benzin folyik le, azután a keroszin, végül a diesel-olaj. Hogy emeljük a benzin oktánszámát, ólom-tetraetil adunk hozzá.” Majd, mintegy mentegetőzve hozzátette: „Valóban az egész nagyon kezdetleges.” Ez a három „főzőfazékból” álló olajfinomító naponta 280 gallon benzint, 100 gallon keroszint és 250 gallon diesel-olajat termel. „Csakhamar, még két főzőfazék beiktatásával, kétszeresére növeljük ezeket a mennyiségeket” — tette hozzá Adibuah.

A 14. hadosztály jelszava: „A fegyverek ereje nem győzheti le egy elszánt nép küzdeni akarását.” Ez volt az első katonai egység, amely maga állította elő az üzemanyagot, de azóta több más követte, mind a hadosztályok, mind a dandárok szintjén. Ma már magánszemélyeknek is vannak kőolajfinomítóik a hátsóudvarban. Így biztosítják gépkocsijuk üzemanyagellátását. Ezeknek a kőolajfinomítóknak a szétszórása a katonai központok szerint hozzátartozik a biafrai decentralizációs politikához.

Ilyen módon kőolajfinomítóik nem semmisíthetők meg egyetlen légitámadással.

Ben Nwosu, jeles biafrai atomfizikus, aki Londonban és az Egyesült Államokban tanult, és nemrégén még a bécsi Nemzetközi Atomenergia-ügynökségnél dolgozott, vezeti a biafrai tudományos kutatási és termelési ügyszályt. Ezeket mondotta nekem: „A mi fő kőolajfinomítóink sokkal bonyolultabb annál, amelyet Ön látott. Naponta 25 000 gallon üzemanyagot termel, és most keressük a lehetőséget, hogyan termelhetnők mi magunk a repülőgépekhez szükséges üzemanyagot...”

A biafrai kérdés megoldása

Mintegy hétmillió ember zsúfolódott össze erre az igen-igen kis területre. Minden oldalról körül vannak véve. Hátukat mintegy a falnak támasztva, nincs többé hova menekülniük. A legfegyvermezettebb csapatok sem arathatnának katonai győzelmet a polgári lakosság nagy vesztesége nélkül. Érdemeit nem akarjuk csökkenteni, ha azt állítjuk, hogy a nigériai hadsereg, amelynek létszáma 18 hónap alatt nyolcezerről nyolcvanezerre emelkedett, nem elég fegyvermezett, legalábbis a harc hevében nem az.

Ahogy a szövetséges kormánynak fogalma sem lehet arról, hogy a zsoldos pilóták mit művelnek, vagy legalábbis nem áll módjában ellenőrizni őket, ugyanúgy a tiszteknek is igen nehéz a fronton szigorúan ellenőrizni embereiket. A kormány, bármilyen becsületesek legyenek is szándékai, erre képtelen. A nigériai tengeri haderő főparancsnoka, Benjamin Adekunle ezredes így kiáltott fel, amikor egy újságíró elismerően nyilatkozott csapatainak fegyelméről: „Fegyelem? Embereim a szigorú fegyelmet nem ismerik. Ma délután kint voltam a Port Harcourt-i repülőtéren, és egyszer csak, amint az egyik teherszállító gépünk leszállt, azt halálom, hogy a léghárító üteg megszólal. Lerohantam a léghárító állásokhoz, és

gallérjánál fogva megragadtam a katonát: »Mi az ördögöt csinálsz?« — kérdeztem tőle. — »Ó, ezredes — felelte —, tudtam, hogy maga a repülőtéren van, és azt gondoltam, azért jöttek, hogy bombát dobjanak önre«. »Harminchat korbácsot rája« — adtam ki a parancsot. Egy félórával később a katona ezekkel a szavakkal tett jelentést: »Köszönöm, ezredes!«

A szövetséges tisztek, akik közül sokat Sandhurstban képeztek ki (például Adekunle ezredest), minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy biztosítsák a fegyelmet. A fegyelemszegésért járó büntetést taláalomra szabják ki ugyan, de gyakran kegyetlen. A szövetséges csapatok fegyelme az utóbbi hónapokban valóban sokat javult. Mégis nehéz fel nem fogni, hogy „a végső előtörés“ az Ibo-terület szívében mással nem járhat, csupán vérfürdővel. Nem hiszem, hogy a szövetséges kormány szándékai között a népirtás szerepelne, és elfogadom Gowon tábornok biztosítékait, miszerint törődik azzal, hogy a civil veszteségek a lehető legkisebbek legyenek. De ha a szövetséges katonái győzelem meg is valósul, ezzel a nigériai kérdések távolról sem oldódnak meg.

A biafraiak elkeseredése határtalan; jámbor óhaj azt gondolni, hogy ez a beállítottságuk máról holnapra megváltozik. Az olyan bizonytalan hatalmi helyzetben levő kormányzat nehézségei, mint amilyen a lagosi, egy olyan nagyszámú, szorosan összeforrott népcsoport ellenőrzése, mint amilyen az ibo (Afrika legműveltebb, legnagyobbavagyóbb és legbüszkébb népcsoportjai közé tartozik), roppant nehéz problémák. Annak feltételezése, hogy az elmúlt húsz hónap eseményei feledésbe merülnek, és a dolgok ott folytatódnak, ahol három évvel ezelőtt félbeszakadtak, nem tűnik reálisnak.

A sok sötét kilátás közül az a legsötétebb, hogy amennyiben a katonai döntés nem következik be — mint ahogy elmaradt az utóbbi öt hónapban is —, az éhínség a biafrai nép körében tömeges méreteket ölthet, hacsak meg nem indítanak valamilyen kormányszinten folyó nemzetközileg támogatott akciót az élelmiszerbehozatal mennyiségének különlegesen nagymérvű gyarapítására. Nigéria jövője szempontjából, a további vérontás, az éhínség és a szörnyű méreteket öltő halálesetek megakadályozása végett legtöbbit ígérő reménység csupán a tűzszünet és a politikai megegyezés lehet.

Megvalósítani egyiket sem könnyű, mégis ez a lehetőség jogosít fel a legtöbb reményre. A nigériaiak még mindig az egyesült Nigéria mellett foglalnak állást. A biafraiak szembehelyezkednek ezzel, és független Biafrát követelnek. Látszólag nincs közös alap e két javaslat összehangolására. De aki ismeri Afrikát vagy a Közép-Keletet, az tudja, hogy a „kért ár“ gyakran különbözik „az utolsó, a legutolsó ártól“.

Mindkét javaslat ellen lehet érveket felhozni. Ami a független Biafrát illeti, az a tény, hogy a biafraiak nem veték birtokba egyötödét sem annak a területnek, amit Biafrának tekintenek, nincs hatalmukban Enugu, Port Harcourt, a kőolaj, továbbá a kijárat a tengerre — nagy súlyt nyom a latban ellenük. Ehhez járul az is, hogy a korábbi keleti területek kisebbségi törzseinek jó része nem akar ibo-uralom alá kerülni. A polgárháború kezdetétől megerősödött egységes Nigéria ellen az az érv szól, hogy — miután a háború folyamán annyit szenvedett —, nehéz Biafrát a szövetséges állam alkotórészének tekinteni.

Winston S. Churchill